

ТРАНСЦЕНДЕНТНІСТЬ «Я»: ЕТИЧНІ, МЕТАФІЗИЧНІ ТА БОГОСЛОВСЬКІ РАКУРСИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті розглядається проблема існування «Я» як метафізичного і надчасового центру особистості.

Вступ

Проблема існування людського «Я» – інтердисциплінарна, а отже, повинна розглядатися не лише у психології, а й у філософських науках – етиці, філософській антропології, метафізиці, філософії культури. З проблемою «Я» тісно зв'язані проблеми суб'єкта, свободи, ідентичності, безсмертя душі. Досліджуючи феномен «Я», філософія використовує емпіричні дослідження інших наук, але вони не підмінюють і не розчиняють її. Навпаки – нагромадження фактів підкреслює важливість саме теоретичної філософської системи, яка б їх упорядкувала та ієрархічно розташувала. Без парадигми (взірця, або ширше – системи інтерпретації) досвід неможливий. Чисті («голі») факти не можуть існувати самі по собі, тому що свідомість прагне їх неодмінно «вписати», «нанизати» у той чи інший конвенціонально прийнятий у конкретній культурі опис світу, цілісну систему, без якої вони миттєво розпадаються і позбавляються будь-якого сенсу. Отже, завдання філософії – вийти на мета-рівень, здійснити саме філософський аналіз проблеми «Я», показавши мета-парадигму, в якій би узгодилися між собою різні психологічні теорії.

Аналіз літератури

Проблема «Я» особистості досліджувалася багатьма вченими. Але оскільки нас цікавлять етичні, метафізичні та богословські аспекти цієї теми, то у статті ми спиратимемося на праці релігійно орієнтованих мислителів, зокрема на фундаментальну працю «Особа і вчинок» Кароля Войтили (папи Іоанна Павла II), монографію польського неотоміста люблінської школи Юзефа Жицінського «Бог постмодерністів», а також на розвідки Кена Уїлбера («Око духу», «Проект Атман»), що представляють собою останнє слово у галузі трансперсональної психології.

Постановка проблеми

У статті ми пропонуємо вважати *трансценденцію* свідомості базовим принципом, що пояснює виникнення і формування нашого «Я», або самості. (Слово «самість» – неологізм, дослівний переклад з англ. *selfness*, утворений від спільного кореня слів *myself* («я сам»), *yourself* («ти сам»), *themselves* («вони самі»), і так далі. Самість означає внутрішнє ядро, сутність людини, її духовний центр).

Тут виникає декілька проблем. По-перше, чи існує «Я» реально? По-друге, чи не є воно епіфеноменом тіла (конкретніше мозкової активності)? По-третє, що дає проблема «Я» для фундаментальної етики? По-четверте, як пов'язано «Я» із темпоральністю нашого буття? І по-п'яте, у який спосіб трансцендентність «Я» доводить існування безсмертної душі?

Основна частина

1. Відповідаючи на перше запитання, потрібно визнати, що в Універсумі, який нам даний у повсякденному досвіді, існує (щонайменше) дві царини – царина чуттєвого і царина розумового (інтелігібельного). Відповідно є досвід чуттєвий (те, що ми схоплюємо почуттями) і досвід розумовий (те, що ми схоплюємо розумом). Ми не знаємо, чи існує об'єктивний світ поза досвідом і який він. Той світ, який відомий мені, існує лише в моєму досвіді – як «мій досвід світу», що завжди буде відрізнятися від «твого досвіду світу». Тут одразу потрібно зрозуміти одну важливу річ. Коли я говорю «мій досвід», то наголос потрібно робити на слові «**мій**», тому що цей досвід належить саме мені, а відтак неодмінно починається з мого власного «досвіду самого себе». В кожному моменті «мого досвіду» імпліцитно присутній «Я» – суб'єкт досвіду, його причина. Звісно, ми беремо тут випадок нормальної дорослої людини. У маленької дитини «Я» ще не сформувалося, вона перебуває на «доегоїстичній» фазі розвитку. Ми також не беремо до уваги містичний досвід поєднання зі світом, коли в містичному прозрінні або осяянні Я і Ти стають одним, бо тут ми маємо справу з «пост-еогоїстичною», або навіть краще сказати «транс-еогоїстичною» фазою свідомості.

Отже, у дитини «Я» ще не існує, у містика «Я» вже не відіграє ніякої ролі, бо він відчув глибинну єдність зі світом. Умовно посередині між двома цими крайніми випадками знаходиться випадок нормального дорослого, який нас цікавить. Звичайно, певною мірою цей середній випадок має свої виключення. Ми можемо побачити світ «чужими очима» і «чужим розумом», якщо ми покохали один одного. Але принаймні у нормальному стані свідомості (любов, як відомо – різновид безумства) така спроба не досягне 100 % успіху. На буденному рівні «мій досвід» і «твій досвід» – дві паралельні площини. Якщо вони й перетинаються (у стані любові чи під час прийому певних психоактивних речовин, алкоголю тощо), – це радше наша глибинна мрія-інтенція, прекрасно озвучена в поетичних рядках Дж. Леннона «I am he, as you are he, as you are me and we are all together» («Я – це він, так само як і ти – це він, так само як і ти – це я і ми всі разом»). *Отже, реальність – це мій досвід реальності, що конститується моїм власним досвідом самого себе, або досвідом мого «Я».*

Відомий трансперсональний психолог Кен Уїлбер запропонував своє бачення структури досвіду, яке, гадаю, буде корисним у контексті нашої розмови про проблему «Я». Згідно К. Уїлберу, досвід складається з: 1) парадигми, що постає у формі імплікації (якщо..., то...); 2) безпосереднього переживання, і нарешті; 3) консенсуса (спільної

думки, визнання мого досвіду іншими, завдяки чому відбувається перевірка мого досвіду на істинність). Наприклад, якщо середньовічна людина хотіла побачити/зрозуміти, що сонце рухається навколо Землі, їй потрібно було подивитися на небо і стежити за рухом небесного світила протягом дня. В даному випадку – це парадигма її досвіду, тобто взірець у формі імплікації, який вона бере за основу дії. Далі, якщо ця людина все виконує правильно, вона власноруч побачить, як сонце піднімається з-за обрію і проходить увесь шлях небом зі сходу на захід, зробивши цілком очевидний висновок про рух сонця навколо Землі. Але, щоб уникнути помилки і верифікувати досвід, потрібно, щоб цей досвід могли повторити інші люди і підтвердити цей факт. Так виникає консенсус (всі погодилися з фактом руху сонця навколо нерухомої Землі – фактом, який даний нам у досвіді, і ми можемо його перевірити). Потім хтось інший, як Галілео Галілея, віднаходить факти, що не вписуються в існуючу парадигму. Показавши її помилки, тобто фальсифікувавши її, він висуває нову парадигму, в рамках якої весь наш досвід набуває зовсім іншої інтерпретації.

Тепер давайте прояснимо різницю між чуттєвим і розумовим досвідами. Наприклад, ми можемо бачити, як падає сніг, ліпити з нього щось руками, пробувати його на смак, але сказати, що сніг є красивим, тільки спираючись на досвід наших відчуттів, ми не можемо, бо епітет «красивий» відсилає нас до поняття краси взагалі, ідеалу краси. Адже не око бачить сніг красивим, а наш розум. Для того, щоб побачити красу засніженого пейзажу, свідомості потрібно концептуалізувати чуттєвий досвід і здійснити трансценденцію від конкретно-чуттєвого до абстрактно-всезагального. Примітивним народам така трансценденція не вдається (відомо, що ескімоси не знають навіть абстрактного поняття «сніг», але натомість користуються багатьма словами для позначення цього феномену). На більш розвинених стадіях культури людина вже здатна абстрагуватися від конкретно-чуттєвого і схоплювати сенс в розумовому досвіді. Також вона починає здійснювати саморефлексію, аналізувати сенс власного існування, пізнавати себе, свою внутрішню духовну сутність. Тут виникає питання: завдяки чому ми можемо концептуалізувати досвід, зрозуміти сенси речей, які ми безпосередньо не відчуваємо? У цьому питанні нам близька позиція Фоми Аквінського, який вважав, що пізнання є можливим, тому що об'єктивно існують «форми» (ідеї, якості, сутності), завдяки яким річ стає тим, чим вона є. Ці одвічні сутності існують **до речей** (в розумі Бога), **в самих речах** (як їх притаманні якості), а також **після речей** (як результат абстрагування людського розуму). Саме ці форми роблять наш світ пізнаваним і схопленим в абстрактних поняттях («щойностах»).

Тепер повернемося безпосередньо до нашої теми. Кожний із нас має досвід себе, власного «Я». Досвід мого «Я» – це мій перший і найближчий досвід, бо немає нічого ближчого для мене, аніж я сам. Безумовно, на вищих стадіях розвитку особистості «досвід самого себе» є саме досвід розуму, свідомості, а не досвід відчуттів. Звісно,

зовнішність, тіло дані мені у відчуттях, я можу побачити, доторкнутися, поцілувати тіло. Однак глибинне «Я» і «Ти» схоплюються інтелектуально. Я пізнаю самого себе, я вивчаю самого себе, я борюся із собою, я сміюсь над собою – в усіх цих актах «Я» виступає одночасно і суб'єктом («хто») і об'єктом («що», або «над чим»). Ми стикаємося з фактом існування «Я» щомиті. Отже, сказати, що моє «Я» нібито не існує, означало б суперечити даним мого досвіду. Моє «Я» дане мені в досвіді як щось незаперечне, безсумнівне, очевидне.

2. Відповідаючи на друге питання, чи є моє «Я» (а також інші сенси, які я пізнаю власним розумом) епіфеноменом тіла, слід сказати, що коли в розумовому досвіді я схоплюю сенси, ідеї, сутності чогось/когось, або коли я розмірковую над власним «Я», то завжди переживаю їх саме як сенси, ідеї та сутності, а не як рух нейронів та електронних зарядів по судинам та волокнам. Тобто, іншими словами, не можна звести сенс до його матеріального виразу, інформацію до носія інформації (мозку, комп'ютерної програми, касети, пластинки, диску тощо). Ми можемо підключити людину до апарату, який зчитує електромагнітні коливання мозку, зафіксувати їх у енцефалограмі. Але внутрішній світ людини, багатство ідей, фантазій, спогадів, переживань ніколи не зможе звестися до матеріального виразу. Так само як сенс музики В. Моцарта чи Й. Баха, сенс живопису Леонардо чи І. Левітана не зводиться до їх матеріальних носіїв (звуків, фарб, їхніх комбінацій, пропорцій тощо).

Отже, аналізуючи свій внутрішній світ, сенс свого «Я», безпорадними виявляються матеріалістичні теорії, що зводять всю свідомість до руху нейронів у корі головного мозку. Вони праві лише наполовину. Ми могли б порівняти це з «редукцією» (зведенням) емоційного стану закоханого до змін у хімічному складі крові. Так, звісно, у закоханої людини відбуваються певні зміни на фізичному (клітинному) рівні, у крові підвищується рівень гормонів. Але всі ми прекрасно усвідомлюємо, що закоханість (або любов) як духовний стан є первинним стосовно до хімічних змін. Спочатку людина закохується, а вже потім ми фіксуємо зміни в роботі її мозку, серця, кровообігу (наприклад, прискорене серцебиття, підвищений тиск). Духовна причина викликає матеріальні симптоми. Але не навпаки! Адже ми могли би дати людині ліки для підвищення тиску, прискорення серцебиття, та це не зробило б її закоханою. Отже, робимо висновок, що сенс «Я» і сенс внутрішнього світу не залежать повністю від матеріальної мозкової активності, а є трансцендентним щодо неї. Наведемо приклад. Якщо у вас є компакт-диск із певною інформацією, то можна пошкодити диск, але не можна знищити інформацію, що на ньому записана (бо це суперечить закону фізики про збереження інформації). Ми просто втрачаємо можливість зчитати цю інформацію у звичайний спосіб. Сенси, що були закодовані на носію, ми не здатні знищити, адже специфіка сенсу полягає в тому, що він є духовним, нематеріальним. (Згадується знаменита фраза Воланда про те, що

«рукописи не горять»). Так само за аналогією можна уявити собі фізично пошкоджений мозок, але, як це не парадоксально прозвучить, знищення мозку не буде означати знищення людського Я, адже останнє є духовною сутністю, а перший – фізичною структурою. І очевидно, духовна структура лише тимчасово користується фізичною структурою, немов інформація, що записана на певний носій. Ми знищили один носій – інформація «шукає собі» інший носій. Ми знищили мозок – але наше «Я» продовжує існувати, просто переходить на інший рівень носія, який недоступний для нашого повсякденного досвіду.

Щоб глибше зрозуміти цю тезу, потрібно визнати, що окрім двох буденних сфер нашого досвіду, чуттєвого і розумового, має існувати досвід не-повсякденного, трансцендентного. Назвемо його «духовним досвідом», що найбільш яскраво виражається у молитві, медитації, прозрінні. Наприклад, якщо ми візьмемо буддизм, то адепт цієї релігії не зможе раціонально пояснити, що таке нірвана (найвищий смисл людського життя для буддиста). Можна лише розказати, як досягти стану нірвани. Нірвану можна відчутти лише у досвіді медитації. Важливо усвідомлювати й той факт, що молитва/медитація не означає чогось несправжнього, фантастичного, нереального, як вважають деякі скептики. Медитація – це саме досвід, і вона має всі три ознаки досвіду, які ми перерахували вище: парадигму, безпосереднє переживання, колективне визнання/підтвердження інших людей (консенсус). Парадигма духовного досвіду, так само як і чуттєвого досвіду, постає у формі імплікації. Наприклад, якщо ти хочеш досягти стану нірвани, сідай у позу лотосу, виконуй конкретні вправи, дихай саме у такий спосіб, концентруйся саме так, вживай у їжу тільки те, думай тільки про те і так далі. Якщо ти виконаєш усе правильно, то ти відчувєш на власному досвіді, що таке нірвана.

Повертаючись до нашої магістральної теми, виявиться, що саме у духовному досвіді (у досвіді медитації чи молитви) такі, здавалося б фантастичні для свідомості нерелігійної людини речі, як існування «Я» поза тілом – виявляють цілком очевидними і реальними. В релігієзнавчій літературі ми знаходимо багато феноменологічних описів виходу з тіла (під час трансу, екстазу тощо). Духовний досвід шаману – тому яскраве підтвердження. Скептик-матеріаліст скаже: це досвід є несправжнім, бо спричинений дією наркотичних речовин. Що можна відповісти такому скептику? По-перше, критерій справжності і несправжності встановлюється культурою (отже є конвенціональним, залежним від конкретної епохи); і те, що в одну епоху вважається нормальним (справжнім), то в іншу – суцям безумством. Про це свого часу багато писав Мішель Фуко. По-друге, фізіологами давно підмічено, що мозок працює, немов транзистор, що налаштований на хвилі. Отже, змінений стан свідомості, якого досягає, наприклад, шаман, означає не хибний досвід, а перемикання мозку на, так би мовити, іншу «довжину хвилі». Йдеться про інший модус

сприйняття реальності – більш повний і цілісний. У термінах Е. Гуссерля ми би сказали, що тут відбувається переключення «природної настанови». Підкреслимо й той факт, що *досвід сам по собі хибним не буває*. Для того, щоб ми його оцінили, надали статус хибності чи істинності, ми повинні вийти за межі досвіду, подивитися на наш досвід з боку, згори, немов сторонній глядач, з позицій певної парадигми. У культурній парадигмі шамана досвід виходу з тіла є істинним, у культурній парадигмі скептика-європейця – хибним. Але досвід є досвідом, я можу пережити і описати його, і цього буде достатньо, щоб я повірив, що переживаю цей досвід як реальний, справжній. Підсумуємо вищесказане: *якщо моя духовна сутність дана мені в досвіді, і я переживаю її як безсмертну, то це істина мого досвіду – очевидний для мене факт*. Досвід клінічної смерті також є вагомим аргументом на користь нашої тези про незалежність «Я» від мозку. Трапляється, що лікарі констатують фізичну смерть, у той час людина бачить своє тіло ззовні – зацікавлених відсилаємо до публікацій знаменитого доктора Дж. Моуді (див. збірку «Життя після життя»), а також православного священника о. Серафима Роуза (див. «Душа після смерті»), де наведені сотні випадків очевидців клінічної смерті.

Іншими словами, спроба звести свідомість до матерії – це ніщо інше як спроба свідомості заперечити факт свого власного існування. Свідомість дана людині в досвіді як щось реальне існує, і сама ж людина заперечує її реальне існування – чи не здається це абсурдним? Отже, звести все багатство внутрішнього світу, його смислової палітри до руху нейронів та атомів – це інтелектуальна недалекоглядність та приниження гідності людини як духовної істоти.

3. Відповідаючи на третє запитання про значення проблеми Я для етики, передусім, слід навести той факт, що без існування «Я» неможливий цілісний досвід, тобто досвід, який інтегрується навколо певного центру. Без цілісності досвіду, відтак, неможливе існування й особистості, суб'єкта (причини) дій, який робить ці дії усвідомлено, вільно і несе за ці дії відповідальність перед самим собою та іншими. А якщо відсутнє «Я» та його онтична структура, то відсутня й особистість – це вже випадок безособової тварини, немовля, божевільного-шизофреніка, маразматика, хворого на Альцгеймер тощо.

Ми знаємо з досвіду, що наше «Я» *іманентне* нашим вчинкам, бо коли хтось робить/здійснює щось, наприклад, думає, їсть, стріляє і так далі, то він може сказати про себе: «Це саме я думаю, я їм, я стріляю, це саме я (а не хтось інший) є причиною власних актів». Отже, «Я» внутрішнє притаманне (іманентне) всім діям, які робить людина. Водночас у цьому центрі особистості відбувається трансценденція над вчинками. Я знаю, що моє «Я» завжди більше від тих вчинків, що я колись зробив, адже я здатний відчувати провину, сором, жаль з приводу того, що я скоїв. Одне й те саме «Я» може гніватися і пробачати, любити, а потім ненавидіти, побачити красу, а потім втратити її відчуття. Отже, самасть здатна «підніматися над», трансцендіювати власні

вчинки.

Як відмічає Кароль Войтила в роботі «Особа і вчинок», *онтична структура «Я»* (тобто структура «Я» як суцього) базується на самоволодінні і самопануванні. Я володію собою, я паную над собою – і в кінцевому рахунку я залежу від самого себе. Отже, я є причиною самого себе. Сутнісною характеристикою «Я» є автодетермінізм – залежність «Я» від самого себе, або ще коротше: залежність «Я» від «Я». Автодетермінізм (самозалежність) прекрасно пояснює сутність свободи. К. Войтила відмічає, що зазвичай свободу трактують як незалежність від чогось, як «свободу від», а насправді свобода – це залежність «Я» від самого себе. Відмітимо й морально-релігійний аспект цієї свободи як самозалежності. Згадаймо, що мав на увазі Ісус Христос, коли говорив своїм учням: «Я Прийшов зробити вас вільними». Йшлося про духовне звільнення, про те, що звільнити людину означає звільнити її від панування гріха. Насправді гріх, якщо ми згадаємо християнську філософію, – це *дія, породжена пристрастю*, що буквально «паралізує» розум, волю і почуття людини, робить її рабом. Наприклад, людина може бути рабом власного гніву, ненависті, заздрості, хтивості, обману, пияцтва тощо. Вона і рада була б не піддаватися цьому, але це вище і сильніше від її волі. Така «невільна» людина не може не гніватися, не може не пити, не може не заздрити, і так далі. Отже, грішник перестає управляти собою, у нього відсутні самоволодіння і самопанування – його «Я» не є залежним саме від себе. Тобто свобода як самозалежність – це євангельський ідеал, мета, до якої людина має прагнути і працювати над собою, здійснюючи трансценденцію над своєю тварною недосконалою природою. Можна лише співчувати тим людям, які всерйоз вважають, ніби свобода означає економічну незалежність, можливість вільно придбати товари тощо. Зводити свободу до економічного аспекту – бути подібним до тих людей, які зводять любов до хімічних змін у складі крові.

Повернемося, однак, до метафізичних аспектів свободи людського «Я». Коло самозалежності (де «Я» виступає одночасно суб'єктом і об'єктом, причиною і наслідком дії) є *субстанційним колом* – тобто не атрибутом, а конституюючим формоутворюючим чинником, без якого «Я» просто би не існувало. Якщо під субстанцією розуміти «причину самої себе», «сущє через себе» (*per se*), тоді, безперечно, «Я» є яскравим прикладом субстанції. Підкреслимо, що субстанційність «Я» не означає його нерухомості, статичності, незмінності. Навпаки, Я немов пружина, яка розпрямляється і рухає саму себе вперед, постійно розвивається. Цей розвиток є *трансценденцією* самості, тобто переростанням, виходом за межі, перевершенням самої себе. При цьому «Я» завжди залишається самототожним і цілісним. Воно лише розкриває себе у процесі самоактуалізації, розгортання. Трансценденція «Я» є самопізнанням та самоусвідомленням, (ми би сказали – платонівським «пригадуванням»), в ході якого «Я» росте і досягає своєї глибинної суті.

Історія виникнення і становлення самості індивіда

детально описана в книзі Кена Уїлбера «Проект Атман». У немовля «Я» нероздільно зв'язане з матеріальним світом, тут немає різниці між об'єктивним і суб'єктивним, між Я і не-Я. Таку стадію Кен Уїлбер метафорично називає «самістю плероми» (плерома – гностичний термін, що позначає цілісність, повноту, нерозчленованість, недиференційованість буття, де все знаходиться у стані потенції). Поступово «Я» виділяється з океану свідомості, трансцендує себе над речами. Спочатку дитина асоціює себе з власним тілом (ця стадія називається «самістю тіла»). Тут виникає дуалізм Я і не-Я. Наступним етапом йде «мовна самість», коли людина вчиться описувати світ за допомогою мови. Це дає їй змогу перейти з теперішнього продовженого часу (Present Continious) до лінійного часу, завдяки якому конституюється світ стабільних об'єктів, що існують не тільки в момент їхнього безпосереднього переживання, а постійно. Розвинена мовна самість дозволяє трансформувати примітивну форму сприйняття світу «*паратак西斯*» (лінгвістична конструкція, де слова і речення не зв'язані сполучниками та логічними зв'язками) у «*синтаксис*» (логічний опис світу). Ще на більш пізніх етапах виникає інтегрована конвенціональна самість суспільного членства. В ході трансценденції відбувається «зняття» старих форм цілісності самості у більш інтегрованих та усвідомлених формах нової цілісності. «Я» людини, якій 60 років, і «Я» тієї ж людини, якій було 25 років – це одне й те саме «Я», але на різних етапах свого саморозвитку, самопізнання і трансценденції.

4. Відповідаючи на четверте питання про зв'язок «Я» з темпоральними структурами, підкреслимо, що здатність «Я» до трансценденції має коріння у часовості (історичності) буття людини. Адже наша самість здатна трансцендіювати теперішнє «тут і зараз», думкою сягати минулого і майбутнього. Зауважимо, що (здавалося б елементарна) здатність людини ставити перед собою цілі корениться у часовості людського буття. Уявімо, що хтось живе у 2011, і ставить собі за мету стати президентом у 2020 році. Відомо, що фізичний час іде строго лінійно, минуле визначає теперішнє, а теперішнє – майбутнє. Але людина може подумки (духовно) поставити майбутнє попереду теперішнього (майбутня ціль, що, ймовірно, здійсниться в далекому 2020 році ставиться за основу дій тепер, у 2011 році). Отже, особа може фізично перебувати «тут і зараз», але її життя визначається ще не існуючим майбутнім і вже не існуючим минулим. Людське буття є часовим та історичним: як об'єктивно, у фізичному просторі, якщо ми розглядаємо людину як певне тіло, так і суб'єктивно, на рівні свідомості (що простежується в акті цілепокладання, пам'яті тощо). Саме тут і виникає парадокс, бо насправді здатність свідомості «перегортати» час, як ми це щойно продемонстрували, дає нам підстави стверджувати, що центр свідомості і самосвідомості невіддільний фізичному плину часу. Цей центр особистості (який ми називаємо «Я» або самістю) сам по собі не є ані історичним, ані часовим, а, навпаки, мета-історичним, над-часовим. Цілком очевидно, що те,

що може переноситися в часі, пришвидшувати або уповільнювати його, повинно бути над-часовим, або мета-часовим. На певних етапах розвитку особистості «Я» ототожнюється з певними структурами, але не дорівнює ним. Це ніби центр циклону, де панує абсолютний штиль, і не відчувається рух вітру.

Скептик скаже: якщо наша самість не підвладна часу, то чому тоді наше тіло підвладне часу, і ми бачимо це, коли воно, наприклад, старіє? Щоб відповісти скептику, потрібно згадати, що «Я» є трансцендентним не тільки по відношенню до часу, але й до фізичного тіла. Адже жодний хірург не скаже, де саме (в якій частині мозку) «Я» локалізується. Виникає ще один парадокс. З одного боку, моє «Я» дане мені в досвіді, я його відчуваю, знаю, що воно існує, впевнений в цьому. З другого боку, фізично «Я» ніде не розташовано, воно існує поміж фізичними структурами мозку, але не в самих них. Тут ми знову підтверджуємо нашу тезу про те, що «Я» – не лише не є епіфеноменом тіла, як помилково стверджують матеріалісти-фізіологи, а взагалі належить до іншої, духовної (не-фізичної) реальності.

Отже, Я – це метафізична, духовна сутність, що не зводиться до тіла. Звідси випливає наступний висновок: якщо самість є метафізичною, духовною, поза-часовою, то відтак вона є вічною, безсмертною. Всі ми знаємо, що смерть – це момент у часі, припинення існування. Смерть стосується того, що належить часу, того, що плинне й тимчасове. Це стосується фізичних структур організму, ширше – його матеріальної природи. Але ми вже сказали, що «Я» долає час і не підвладне часу. Часто трапляється, що стара і немічна тілом людина відчуває себе молодою. Про неї говорять: «ця людина молода душею», тобто молода на духовному, не-тілесному, над-фізичному рівні, або на рівні свого «Я». Отже, напрошується висновок, що старість і смерть стосуються лише фізичного, матеріального тіла, тоді як «Я» (внутрішня самість людини, духовне ядро) нікуди не зникає. «Я» лише користується тілом як певним знаряддям.

5. Тепер настав час показати, що «Я» прямо стосується існування душі – нематеріальної субстанції, що живить матеріальне тіло. Коли запитати у пересічної людини, що, на її думку, робить нас біологічно живими істотами, завдяки чому ми живемо, то вона, ймовірно, пояснить це роботою серця, мозку, легенів тощо. Але одразу виникає питання: що запускає серце, чому воно починає битися? Якщо послідовно ставити одне за одним питання, ми поступово дійдемо до необхідності встановлення першопричини життя. Безперечно, на фізичному рівні такою

першопричиною є клітина, з якої розвивається людський організм. Але тоді можна поставити питання більш гостро: яка сила перетворює неживу (неорганічну) матерію в живу (органічну), впорядковує атоми й молекули так, що вони утворюють живі клітини? Яка ймовірність перетворення неорганічної матерії на органічну? Ще за радянських часів підраховали, що така вірогідність становить дуже малу величину, майже нуль. Чесно дивлячись в очі правді, ми змушені визнати існування певної над-матеріальної сили, яка при цьому є ще й розумною силою. «Все дійсне – розумне, а все розумне – дійсне», як сказав класик. На рівні суцього цю силу, слідом за томістами, ми можемо назвати *актом*, або душею, що надає існування потенційному буттю. На рівні буття такою силою виступає *чистий акт* (Бог).

Висновки

Трансцендентність «Я», що дана в досвіді самопізнання і самоспостереження – це доказ існування безсмертної душі. При чому, як би це не парадоксально прозвучало, цей доказ є емпірично підтвердженим. Будь-яка людина має досвід власного Я. Будь-яка людина (нехай й на безсвідомому, найбільш глибинному, «фоновому» рівні) відчуває свою неповторність та духовну унікальність. Унікальність і неповторність особистості не зводиться до «людської природи» (такої природи, яка притаманна всім людям через те, що вони – люди). Мабуть, не треба пояснювати, що особистість є унікальною не стільки завдяки своєму унікальному тілу (бо трапляються й зовнішньо дуже схожі люди), а саме завдяки своєму духовному світу, який конститується унікальним «Я». Духовність людини (не-зведеність до тіла) підводить нас до базової буттєвої інтуїції про власне безсмертя. Ми можемо проблематизувати цю буттєву інтуїцію, піддати сумніву, осміяти. Ми маємо на це вибір. Але в глибинах своєї екзистенції людина знає і вірить у те, що її «Я» є безсмертним. Саме інтуїтивно схоплена безсмертність «Я» уможливорює автентичний сенс людського існування – сенс, який не припиняється із смертю тіла, а триває вічно.

Список літератури

1. *Войтыла Кароль.* Личность и поступок. – М., Изд-во ордена францисканцев, 2002. – 450 с.
2. *Жицінські Юзеф.* Бог постмодерністів. – Львів., Вид-во УКУ, 2001. – 230 с.
3. *Уилбер Кен.* Проект Атман. Трансперсональный взгляд на человеческое развитие – М., АСТ 2004. – 314 с.
4. *Уилбер Кен.* Око духа. Интегральное видение для слегка свихнувшегося мира. – М., АСТ, 1998. – 370 с.

А.Ю. Морозов

ТРАНСЦЕНДЕНТНОСТЬ Я: ЭТИЧЕСКИЕ, МЕТАФИЗИЧЕСКИЕ И БОГОСЛОВСКИЕ РАКУРСЫ

В статье рассматривается проблема «Я» как метафизического и сверх-временного центра личности.

A. Morozov

THE TRANSCENDENCE OF "EGO": ETHICAL, METAPHYSICAL AND THEOLOGICAL APPROACHES

The problem of "ego" as the metaphysical and meta-temporal centre of personality is observed.

